

ФУНКЦЫЯНАЛЬНА-СЕМАНТЫЧНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ У МОВЕ ФАЛЬКЛОРУ ГОМЕЛЬШЧЫНЫ

Фразеалагізм – “устойлівае ў сваім саставе і структуры словазлучэнне з адзіным цэласным значэннем, якое не ствараецца ў час гутаркі, а аднаўляецца ў памяці як гатовая адзінка маўлення” [14, 163]. Фразеалагічныя адзінкі (ФА) складаюць унікальны пласт сродкаў мовы, валодаюць адметным зместам, выяўляюць духоўныя і культурныя народныя здабыткі.

Фразеалагічны склад беларускай народна-дыялектнай мовы адлюстраваны ў фразеаграфічных даведніках Ф.М. Янкоўскага, Е.С. Мяцельскай, Я.М. Камароўскага, І.Я. Лепешава. У якасці асноўных крыніц матэрыялу слоўніка Ф.М. Янкоўскага “Беларуская фразеалогія” [18] разам з тэкстамі жывой народнай мовы з’явіліся фальклорныя творы. У плане збірання рэгіянальных ФА грунтоўна даследавана мова гаворак Гродзеншчыны [5, 14], Магілёўшчыны [17]. Фразеалогія народнай духоўнай культуры Палескага рэгіёна разглядаецца ў навуковых працах У.І. Коваля [6].

Мова фальклору Гомельшчыны мае свой склад ФА, вельмі цікавых, глыбокіх па змесце, разнастайных па структуры, прывабных па гучанні. У гэтым артыкуле аналізуецца рэгіянальныя фразеалагізмы, выяўленыя ў мове твораў песеннага фальклору са зборніка З.Я. Мажэйка “Песни Белорусского Полесья” [9], “Фальклорным слоўніку Гомельшчыны” [16] і тэкстах песень фальклорна-этнаграфічнага зборніка “Вяселле на Гомельшчыне” [2].

Паводле значэння ФА падзяляюцца на наступныя лексіка-семантычныя групы:

1. ФА, аб’яднаныя агульнай семантыкай ‘вясельныя абрадавыя дзеянні і звычаі’. Па колькасных паказчыках яны складаюць самую вялікую групу ў мове фальклорных тэкстаў даследуемага рэгіёна. Гэта абумоўлена сацыяльнай значнасцю сямейнага становішча ў жыцці чалавека і яго лакальнымі адметнасцямі. Як адзначае А.С. Аксамітаў, фразеалагізмы з засведчаным зместам “узыходзяць ад этнаграфічных крыніц і ўтвораны ў выніку працэсу так званага семантычнага сцяжэння разгорнутага апісання народнага звычая або абраду” [1, 124].

Змест устойлівых словазлучэнняў аналізуемай лексіка-семантычнай групы можа адпавядаць абрадавым дзеянням, якія адбываюцца ў адносінах да шлюбу ў розны час. На падставе гэтага выдзяляецца мікрагрупа са значэннем ‘абрадавыя дзеянні і звычаі перад шлюбам’. Пэўны перадвясельны этап – згода – ляжыць у аснове ўзнікнення фразеалагізмаў: *адчыніць волю* ‘даць згоду’: *Ой, зяць цешчу просіць // Да ў руках шапку носіць. // – Ой, цешчанька, мая матухна, // Адчыні сваю волю // Да паедзем са мною, // За русаю касою; за доччынай красою* (16, 25; Радзівілавічы, Лельч.); *падаваці руку* ‘даваць згоду на замужжа, пагаджацца на шлюб’: *Было на даліну валы не гнаці, Колечкі руку не падаваці* (16, 213; Антонаўка, Б.-Каш.).

Некаторыя ФА вызначаюцца адметнасцю функцыянавання. Так, аналіз тэкстаў вясельных песень дазваляе сцвярджаць, што фразеалагічны зварот *даці парадачкі* ‘благаславіць на шлюб’ звычайна выкарыстоўваецца ў звароце да нявесты-сіраты: *А рада я ўстаці к свайму дзіцяці. // Парадачкі даці, цясовы дошкі сціснулі ножкі, // Белы камянёк у галованьках, // Галоўкі не*

падняці (2, 387; Азяраны, Раг.). У аснове ўтварэння гэтага фразеалагізма ляжыць абрад благаславення маладых перад шлюбам.

Лексічнае значэнне ‘дамаўляцца пра шлюб’ мае ФА *ладзіць вянца: Замаўляць шлюб, ці, як тут гавораць, ладзіць вянца, ідзе бацька маладога* (16, 170; Дарашэвічы, Петр.). У мове вясельных песень Гомельшчыны зафіксаваны фразеалагізм *даваць звесці* з семантыкай ‘папярэдзіць маладую пра прыход сватоў’: *Маладыя сваточки песні пляюць, // А мне, маладой, звесці даюць* (2, 389; Вялікія Стралкі, Раг.).

Другую мікрагрупу з семантыкай ‘ўласна заключэнне шлюбу’ ўтвараюць наступныя ФА: *адмыкаць падол ‘жаніцца’: Калі дачка лажыцца, то маці, каб дачка не бачыла, замыкала яе: – Хто суджан, хто роўдзён, // Прыдзі к маёй дачцэ падол адмыкаць* (16, 23; Кашара, Раг.); *ісці на пасад, іці на пасад* ‘у дзень вясельля маладой неабходна ісці ў хату і садзіцца на пасад (ганаровае, пачэснае месца ў хаце)’: *Станавіся, родзіна ўся ў рад, // Ідзе дзевачка на пасад, // Космамі плечыкі ўсціпае, // Слёзкамі вочыкі ўмывае* (2, 84; Бацунь, Б.-Каш.); *Станавіся ты, радзіна, уся ў рад, // Бо ўжэ ідзе сіраціна на пасад* (9, 159; Тонеж, Лельч.); – *Становіся, родзінонька, // Уся ў рад, // Бо іціме Ганночка на пасад* (2, 230; Любавічы, Жытк.). ФА *ісці на пасад, іці на пасад* характарызуюцца як фанетычныя варыянтныя адзінкі, таму што “адрозніваюцца нязначнымі асаблівасцямі ў агаласоўцы аднаго і больш кампанентаў” [8, 14].

Фразеалагізм *на пасад завесць* валодае семантыкай ‘у дзень вясельля завесці маладую ў хату і пасадыць на пасад’: *Потым брат нявесты бярэ яе за руку і гаворыць: – Ці ёсць тут ацея і маці? – “Маем быць!” – “Благаславіце маладую на пасад завесць!”* (16, 95; Дуброўка, Гом.). З такім жа значэннем выкарыстоўваецца ў народна-дыялектнай мове ФА *на пасад весці* [10, 160]. Як бачым, у мове фальклору і народна-дыялектнай мове бытуюць марфалагічныя варыянтныя адзінкі. Народнай фразеалогіі вядомы ФА *на пасад садзіць, на пасад пасадыць* з семантыкай 1. Рыхтаваць месца і садзіць (нявесту і жаніха) на вяселлі на покуце. 2. Аддаць замуж [18, 241]. У літаратурнай фразеалогіі засведчана адно значэнне ‘аддаць замуж’ [7, 2, 306]. Фразеалагізмы *ісці на пасад, іці на пасад, на пасад завесць* нясуць дадатковую інфармацыю, якая дапамагае даведацца пра структуру вясельнага абраду. Звычайна на дзяжу, пакрытую кажухом, маладая ідзе сама або яе праводзіць малодшы брат.

Фразеалагічны зварот *за двор аддаваць* мае лексічнае значэнне ‘выдаць замуж’: *Красная дзевачка на двару хадзіла, // Татачку прасіла: – Татачка родненькі, // Хоць за двор аддавайце, хоць у прымы прымайце, // Не магу хадзіці, русай касы насіці* (16, 21; Гом.).

У вясельных песнях Гомельшчыны часта сустракаецца ФА *сесці выша ўсіх* ‘сесці на вяселлі на покуце’: *У вакрасенне рана дзевачка сабрала. Сабрала сабор, пасадыла дзевачак на ўзгор, А сама села выша ўсіх* (2, 458; Будзішка, Чач.). Нявеста сама выконвае дзеянне, абзначанае фразеалагізмам, і гэтым яна выдзяляецца сярод іншых разам з сяброўкамі-дзюжэткамі, якія, паводле тэкстаў песень, *сядзяць на ўзгоры*. Нават у такім вузкім коле ўдзельнікаў вясельля маладая займае адметнае становішча, таму што знаходзіцца не на ўзвышэнні, а вышэй за ўсіх.

Урачыстасць заключэння шлюбу суправаджае абрад адорвання маладых. Пажаданне матэрыяльнага багацця ляжыць у аснове лексічнага значэння фразеалагізмаў *даць масла, даць масла на косы, даць масла намазаць косы* ‘пажадаць матэрыяльнага дастатку’: *Ой, дай маці масла, // Бо я твае карованькі пасла // Ад расы да расы // Дай масла на косы* (2, 210; Кабанаўка, Жлоб.); *Дай, мамка, масла, // Я тваю каровачку пасла // Ад расы да расы. // Дай масла намазаць косы* (2, 396; Рэчыца). Як бачым, разгледжаныя ФА характарызуюцца павелічэннем кампанентаў сваёй структуры. Фразеалагізмы, у якіх змяненне фармальнай структуры адбываецца за кошт скарачэння або павелічэння кампанентнага складу, у навуковай літаратуры кваліфікуюцца як “канструкцыйна-колькасныя” [4, 62]. Фразеалагізмы *даць масла намазаць косы* і *падаць масла намазаць косы*: – *Падай, мамка, масла // Да намазаць косы* (2, 269; Агароднікі, Калінк.) з’яўляюцца словаўтваральнымі варыянтамі. Антонімам да названых устойлівых словазлучэнняў выступае ФА *пашкадаваць масла на косы* ‘не пажадаць багацця’: – *Ці я ў цябе, мамка, // Да каровак не пасла? // Штобы мне на русу косу // Пашкадавала масла?* (2, 349; Даўляды, Нар.).

ФА з семантыкай ‘шлюб адбыўся’, складаюць трэцюю мікрагрупу. Сюды адносяцца сінанімічныя фразеалагізмы, якімі з’яўляюцца, як адзначаюць даследчыкі, ФА “з агульным значэннем і аднолькавай узаемазамыняльнасцю” [11, 105] *аддаць у няволлю* ‘выдаць замуж’, *замуж заключыць* ‘выдаць замуж’: *Хмурыца на двары, хмурыца, // Татулька і мамулька журыцца: // Гадавала дачушку на долю, // А цяпер аддае ў няволлю* (16, 323; Жукаўка, Хойн.); *Не белая лябёдачка // Ваду памуціла, // Няшчасную дзяўчынку // Доля замуж заключыла* (16, 99; Вялікія Стралкі, Раг.).

У мове вясельных песень Гомельшчыны бытуюць ФА, якія апаэродкавана сведчаць, што шлюб ужо адбыўся: а) праз прычоску: *коскамі абвесіцца* ‘выйсьці замуж’, *косачку ўтраціць* ‘выйсьці замуж’: *Як пайду я на застолейку, // Коскамі абвешуся, // Слёзкамі абальюся, // – З мамачкай разайдуся* (16, 15; п. Пралетарскі, Чачэр.); *Чаго ж, Галечка не плачаш? Ты ж сваю косачку ўтраціш* (2, 78; Кашалёў, Б.-Каш.); б) праз галаўны ўбор: *налажыць чаночак* ‘жаніцца’: *Да ні даў малойчык дзеўцы пакрасаваці, // Да зняў вяночак, налажыў чаночак, // Зняў руцвяны, налажыў ніцяны* (16, 198; Каплічы, Калінк.).

ФА *касу паплятаць, з касой ходзіць, сядзец у косах, насіць вяночак*, наадварот, сімвалізуюць маладую дзяўчыну да замужжа, вольную, свабодную. На падставе аднародных значэнняў іх можна аднесці да мікрагрупы са значэннем ‘стан да шлюб’у: *А не даў Іванка болі пагуляці, // Болі пагуляць ды касы паплятаць: // Расплё косухны ды на белых плечыках, // Разліў слёзухны на румяным лічку* (16, 223; Слабада, Карм.); *Піце, сваты, гарэлку, // Запівайце дзеўку. // Няхай гэта дзявіца // З касою не ходзіць* (2, 469; Чачэрск); *Паглянь, мамка, да й на мой пасад, // Дзе ўсе дзеўкі ў косах сядзяць* (2, 344; Макаўе, Гом.); – *А я думала, а я мысліла, // Што яны жартавалі: // Гэтыя жарты выйшлі на праўду: // Што ў мамачкі не быць, // Вяночкі не насіць* (16, 202; Маканавічы, Рэч.). Засведчаныя ФА *касу паплятаць, з касой ходзіць, сядзец у косах* з’яўляюцца сінонімамі. Неабходна адзначыць асаблівасць фразеалагізмаў з кампанентам *каса* ў сваім складзе. Названыя імі дзеянні займаюць важнае месца ў структуры вясельнага абраду, маюць глыбокі сэнс. Па тым, якую прычоску насіла маладая дзяўчына (жанчына), “прачытваўся” яе сацыяльны статус. Паводле этналінгвістычных звестак “абрадавая змена прычоскі нявесты (расплятанне – заплятанне касы, яе абразанне, “продаж” жаніху) сімвалізавала заключэнне шлюб’у і змяненне статусу дзяўчыны. Расплятанне касы абзначала развітанне з дзівочкасцю; заплятанне дзвюх кос і надзяванне жаночага галаўнога ўбору – пераход нявесты ў групу жанчын” [13, 651].

ФА з агульнай семантыкай ‘развітанне з роднымі’ паводле зместу таксама адносяцца да шлюбнай тэматыкі, ужываюцца ў структуры вясельнага абраду адначасова з разгледжанымі намі фразеалагізмамі мікрагрупы ‘шлюб адбыўся’. У момант развітання з роднымі маладая, выражаючы павагу, удзячнасць да іх, нізка кланяецца. Гэты звычай з’явіўся асновай для ўтварэння ФА *коскамі далоўку ўсцілаць, коскамі дарогу ўсцілаць, коскамі зямельку паслаць, коскамі зямельку ўслаць, схіліць галоўку нізка ўсіх* ‘нізка пакланіцца’: *Расступіцеся, падружкі, // Я ўпаду мамцы ў ножкі, // Коскамі далоўку ўсцілю* (2, 433; Хойнікі); *Не стой, мамачка на куце, // Стань-ка, мамачка, у парозе, // Пакланюсь цябе ў дарозе, // Коскамі дарогу ўсцілю, // Слёзкамі зямельку змачу* (2, 116; Стаўбун, Ветк.); *Мамачка мая, вішанька, // Падыдзі ка мне блізенька, // Пакланюсь табе нізенька, // Коскамі зямельку ўсцілю, // Слёзкамі ножкі абаллю, // Ад цябе, мамачка, упроч пайду* (2, 109; Стаўбун, Ветк.); *Выходзь, татачка і мамачка, з свячамі, // Ужо вашу донечку званчалі, // Падыдзі, татачка і мамачка, блізенька, // Пакланюся вам нізенька, // Коскамі зямельку пасцілю, // Слёзачкамі ножачкі абаллю* (2, 343; Макаўе, Гом.); *У васкрасенне рана дзевачка сабрала. // Сабрала сабор, пасадзіла дзевачак на ўзгор, // А сама села выша ўсіх // Схіліла галоўку нізка ўсіх* (2, 458; Будзішча, Чач.). Паводле структуры і сэнсавага зместу ФА *коскамі зямельку паслаць, коскамі зямельку ўслаць* з’яўляюцца лексічнымі варыянтамі. У сінанімічныя адносіны пры тоеснасці значэнняў уступаюць фразеалагізмы *коскамі далоўку ўсцілаць, коскамі дарогу ўсцілаць*.

У час шлюб’у, а таксама ў момант хвалюючага развітання з роднымі маладой авалодваюць асаблівая пачуцці. Яе эмацыянальны стан адлюстроўваюць ФА *слёзкамі аблівацца, слёзкамі абліцца, слёзкамі вочыкі ўмываць, слёзкамі зямельку змачыць, слёзкамі ножкі абалліць, слёзкамі оболіцца, слёзаныку разліць, слёзкі разліць, слёзухны разліць*, якія ўтвараюць мікрагрупу са значэннем ‘горка плакаць’: *Брат сястрыцу не любіць, // Да й за ручаньку лубіць. // А сястрыца ўпіраецца // І слёзкамі абліваецца* (2, 239; Пукавічы, Жытк.); *Молодая Маруська // Да пойшла по застоллю. // Слёзкамі оболілася, // Рушнічком уцірлася* (9, 149; Дуброва, Маз.); *Станавіся родзіна ўся ў рад, // Ідзе дзевачка на пасад, // Коскамі плечыкі ўсцілае, // Слёзкамі вочыкі ўмывае* (2, 84; Бацунь, Б.-Каш.); *Не стой, мамачка на куце, // Стань-ка, мамачка, у парозе, // Пакланюсь цябе ў дарозе, // Коскамі дарогу ўсцілю, // Слёзкамі зямельку змачу* (2, 116; Стаўбун, Ветк.); *Мамачка мая, вішанька, // Падыдзі ка мне блізенька, // Пакланюсь табе нізенька, Коскамі зямельку ўсцілю, // Слёзкамі ножкі абаллю, Ад цябе, мамачка, упроч пайду* (2, 109; Гомель); – *Ой, тоды розжалю, як пойду по застолейку, // Коскамі распушчуся, // Слёзкамі оболюся* (2, 229; Любавічы, Жытк.); *Не даў ёй Іванка шчэ болей пагуляці, коскаю памахаці, // Развіў ёй косачку, разліў ёй слёзаныку* (2, 23; Дуброва, Акцябр.); *Ой, датуль добра, датуль хораша, // Пакуль жаніх мой не ідзе. // Прыйдзе – слёзкі разалье, Маю касу распляце, За сябе замуж вазьме* (2, 70; Скрыгалаў, Маз.); *А не даў Іванка болі пагуляць, // Болі пагуляць ды косы*

пап'ятаць: // Расплёў косухны ды на белых плечыках, // Рэвіліў слёзухны на румяным лічку (16, 260; Слабада, Карм.). Гэтыя фразеалагізмы выражаюць тоесныя ў сэнсавых і стылістычных адносінах значэнні, але маюць неаднолькавую сінтаксічную будову, таму з'яўляюцца рознаструктурнымі фразеалагічнымі сінонімамі (паводле класіфікацыі І.Я. Лепешава [7, 1, 11]).

Пэўныя ФА з вышэй адзначанага сінанімічнага раду бытуюць у народна-дыялектнай і літаратурнай мове. Так, *аблівацца слязамі* з тоесным зместам уваходзіць у фразеалагічны склад літаратурнай мовы [7, 1, 581]. У гаворках Гродзеншчыны фіксуецца ФА *слязмі умывацца* з семантыкай 'гараваць' [15, 601].

2. Акрамя разгледжаных фразеалагізмаў з агульным значэннем 'вясельныя абрадавыя дзеянні і звычаі', у мове фальклору Гомельшчыны функцыянуюць устойлівыя словазлучэнні з іншым зместам. Так, лексіка-семантычную групу ўтвараюць ФА, якія абазначаюць эмацыянальны і псіхічны стан чалавека. Пачуцці незадаволенасці і раздражнення выражае фразеалагізм *браць за рабро* 'зайздросціць': *Чужое дабро бярыць за рабро* (16, 39; Рэч.). У народна-дыялектнай мове Мсціслаўшчыны бытуе яго марфалагічны варыянт *браць за робры* з іншым лексічным зместам 'заклікаць да парадку' [17, 71]. ФА *жаласці задаць* 'разжаліць' называе пачуцці спагады, спачування: *Ды расплакалася Раечка, // Перад мамачкай стоячы. // Унімала мамачка, не уняла, // Большой жаласці задала* (16, 98; Кучын, Карм.). У мове фальклору Гомельшчыны функцыянуе фразеалагізм *засаладзіць душу*, які мае лексічнае значэнне 'прыйсціся да спадабы' – выклікаць сімпатыю, добрыя пачуцці: *Не мушу, прыдане, не мушу, // Засаладзіў мне Цімошка душу. // Ні мёдам, ні віном, да вадою, // Сваёю харошаю ўродаю* (16, 409; Хільчыцы, Жытк.). Эмоцыі радасці выяўляе змест ФА *распусціць долю, распусціць шчасце* 'прынесці (даць) удачу, багацце, радасць': *Здарова, нявестка, у маёму дому, // Здарова, малада, у маёму дому. // Распусці долю на маёму полю* (16, 264; Махнавічы, Маз.); *Не будзь, мая нявеста, вельмі хвасліва, // А будзь, мая нявеста, багата-шчасліва, // Распусці шчасце ды на маёй хаце, // Распусці долю ды на маёму полю* (16, 264; Аравічы, Хойн.).

3. ФА, якія называюць фізіялагічны стан. Лексічны змест фразеалагізмаў *расці ў кару* 'таўсцеець' і з *лічанька спасці* 'схуднець', з *цела спасці* 'схуднець' супрацьпастаўляецца: *Расце не ўгару, а ў кару* (16, 265; Светл.); *Можжа ж яно тут не спала // Што ж з лічанька спала?* (16, 292; Галубіца, Маз.); *Як да дзела – абы спала з цела* (16, 292; Рэч.). Фразеалагізмы з *лічанька спасці, з цела спасці*, тоесныя ў сэнсавых адносінах, з'яўляюцца лексічнымі варыянтамі, якія "ўзнікаюць пры змяненні аднаго або некалькіх кампанентаў" [12, 50]. *Спасці з цела* 'схуднець' уваходзіць у склад літаратурнай [7, 2, 369] і народна-дыялектнай фразеалогіі [10, 245]. У "Фразеалагічным слоўніку беларускай мовы" [7, 2, 369] падаецца з тоесным значэннем фразеалагізм *спасці з твару*. ФА *звесціся з яды* бытуе ў мове тэкстаў са значэннем 'прагаладацца': *Ішоў, ішоў /мужык/, звёўся з яды* (16, 114; Перарост, Гом.).

4. ФА, якія называюць маўленчыя працэсы. Сюды адносяцца фразеалагізмы з бліжнім семантычным зместам *гнаць худу славу* 'распускаць плёткі, пляткарыць, нагаворваць' і *плутаці новасці* 'пляткарыць, разнісоць плёткі': *Ці ты мяне судзіш, ці ты мяне глудзіш, да другія ходзіш пра мяне гаворыш, да на мяне, дзяўчынку, худу славу гоніш!* (16, 64; Гом.); *Ой найду я да кумы новасці плутаці* (16, 240; Муціжар, Калінк.). ФА *на языках баўтацца* мае лексічнае значэнне 'гаварыць без толку, сэнсу': */Аніка/: чым на языках баўтацца, Не лучче лі нам ў чыстым полі мячамі паваявацца!* (16, 34; г. Беліца). З такім жа зместам 'гаварыць абы што, без толку' адзначаецца ў народна-дыялектнай фразеалогіі [10, 144] ФА *малоць языком*. Маўленчы працэс называе таксама фразеалагічны зварот *языка не прывязаць* 'не забараніць гаварыць': *Людзям языка не прывяжаш* (16, 248; Добр.).

5. ФА са значэннем сацыяльнага становішча або адносін.

У мове фальклорных твораў Гомельшчыны выяўлены ФА, змест якіх адлюстроўвае дэспічнае матэрыяльнае становішча чалавека: *збіцца да ручкі* 'збяднець': *Збіліся да ручкі – чорны хлеб да пахлёбка з брукі* (16, 112; Гом.); *праніць жывоц* 'растраціць маёмасць, багацце, пабытак': *Праніла Якавіха жываты На чырвоны чобаты* (16, 246; Казлы, Ельск.); *разбіваць старцоў* 'прыкідвацца, выдаваць сябе за бедных': *Нашы сваты хваліліся, што багатыя, // Аж яны скупаватыя. // Пры ішляху стаялі, старцоў разбівалі* (16, 258; Пярэдзелка, Лоеўск.); *пайсці по міру* 'жабраваць, пабірацца, з торбай ісці': *Вот яны сабраліся і пайшлі ў свет за пранітаннем – по міру пайшлі* (16, 217; Перарост, Добр.).

6. ФА, якія абазначаюць фізічны і ўнутраны рух прадметаў.

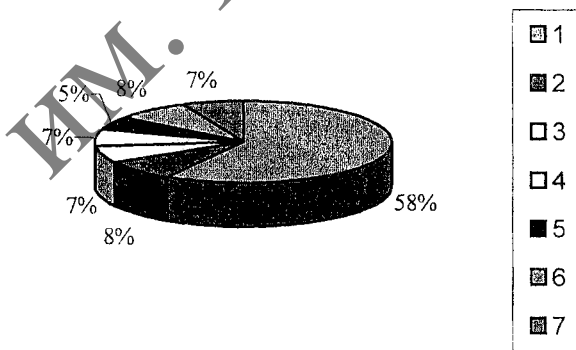
Гэтую лексіка-семантычную групу ў мове фальклорных твораў Гомельшчыны складаюць фразеалагізмы са значэннем перамяшчэння ў прастору: *асінкай заламаць* 'даць зарок не хадзіць

(да каго)’: *Правяду русалку да й асінкаю заламаю* (16, 101; Тульгагічы, Хойн.). З тоесным семантычным зместам адзначаны фразеалагізм засведчаны ў літаратурнай [7, 2, 401] і народнай [18, 57] фразеалогіі. ФА *ні на козе, ні на свьіні* мае значэнне ‘невядома на чым (ехаць)’: *Едзе і маць у госці – ні гола, ні адзета, ні на козе, ні на свьіні, чорт ведае на чом!* (16, 132; Камаровічы, Петр.); *перакінуць стрэлкаю* ‘пераадолець стралою, вокамгненна, хутка’: *Каля цесцева двара // Да каменная гара, // Да шырокая даліна, // Цёмняя хмара. // Ох, я ж тую гару // Да канём пераскочу, // Да шырокую даліну // Стрэлкаю перакінуць* (16, 234; Слабажанка, Хойн.).

Да іх далучаюцца ФА, якія абазначаюць унутраны рух прадметаў: з *шкуру прагчыся* ‘старанца з усіх сіл’: *Аж з шкуру прагчыца баба, хочэ паглядзець у гаршчочак, але чалавек уперса й не пазваляе* (16, 244; Лучыцы, Петр.); *паставіць на сваём* ‘упарта, настойліва патрабаваць свайго’: *Ужэ не так ёй хочацца ведаць, што ў гаршэчку, як паставіць на сваём наперакор гаспадару* (16, 226; Лучыцы, Петр.). Апошні фразеалагізм вядомы ў літаратурнай мове: *паставіць на сваім* ‘дамагацца здзяйснення свайго намеру, жадання’ [7, 2, 383] і з тым жа значэннем фіксуецца ў слоўніку “Беларуская фразеалогія” [18, 306]. Сярод засведчаных ФА з *шкуру прагчыся* мае зніжаную экспрэсіўна-ацэначную афарбоўку.

7. ФА са значэннем якаснай або колькаснай характарыстыкі асоб ці з’яў: *вады напіцца* ‘вельмі прыгожы’: – *Я прыйшоў к вам, баюшка, папытацца: есцька цяпер у нашом сяле чужастаронная дзеўка, да такая харошая, што проста вады напіцца* (16, 335; Рэч.). Захоўвае гэтае лексічнае значэнне варыянтны фразеалагізм *вады нап’ейся* ‘пра вельмі прыгожага чалавека’, які падаецца ў “Фразеалагічным слоўніку” Н.В. Гаўрош і інш. [3, 35]. ФА *голос у голас, волас у волас* мае значэнне ‘аднолькавыя’: *Убачыла яна /дачка змяя/ яго /сына ахотніка/ і кажа: – Як сабярэ нас бацька ўкучу трох, то будзе ў нас голас у голас, волас у волас* (16, 311; Меркулавічы, Чач.) і з такім жа семантычным зместам і фанетычным афармленнем засведчана ў літаратурнай мове [7, 1, 182] і народнай фразеалогіі [18, 111]. Фразеалагізм *дзень каза, дзень казёл* бытуе з семантыкай ‘зменлівы’: *От пагода: дзень каза, дзень казёл* (16, 132; Петр.); *карыта неначатае* ‘дастаткова, шмат’: *У бога дней – неначатае карыта* (16, 145; Гом.).

Аналіз выкарыстання рэгіянальных ФА ў мове фальклору Гомельшчыны сведчыць пра іх шырокі семантычны спектр, глыбокі культурны сэнс. Веданне іх значэння дазваляе зразумець змест фальклорнага твора. Састаў і працэнтныя суадносіны прааналізаваных у лексіка-семантычных групах ФА схематычна можна адлюстраваць наступным чынам:

Дыяграма 1. Састаў і працэнтныя суадносіны ФА ў лексіка-семантычных групах.

Групы: 1. ФА – ‘вясельныя абрадавыя дзеянні і звычаі’. 2. ФА, якія абазначаюць эмацыянальны і псіхічны стан чалавека. 3. ФА, якія называюць фізіялагічны стан. 4. ФА, якія называюць маўленчыя працы. 5. ФА са значэннем сацыяльнага становішча або адносін. 6. ФА, якія абазначаюць фізічны і унутраны рух прадметаў. 7. ФА са значэннем якаснай або колькаснай характарыстыкі асоб ці з’яў.

Разгледжаныя фразеалагізмы, як правіла, адносяцца да “фальклорнай фразеалогіі” [1, 125], характарызуюцца наяўнасцю варыянтаў, здольнасцю ўступаць у сінанімічныя і антанімічныя адносіны. Іх вырыянтны і сінонімы засведчаны ў літаратурнай і народна-дыялектнай фразеалогіі.

Літаратура

1. Аксамітаў А.С. Беларуская фразеалогія. – Мінск: Выш. школа, 1978. – 224 с.
2. Вяселле на Гомельшчыне: фальклорна-этнаграфічны зборнік. – Мінск: ЛМФ “Нёман”, 2003. – 472 с.

3. Гаўрош Н.В., Лепешаў І.Я., Янкоўскі Ф.М. Фразеалагічны слоўнік. – Мінск: Нар. асвета, 1973. – 352 с.
4. Даніловіч М.А. Беларуская дыялектная фразеалогія і яе лексічная аснова. – Гродна: ГрДУ, 2003. – 272 с.
5. Даніловіч М.А. Слоўнік дыялектнай фразеалогіі Гродзеншчыны. – Гродна: ГрДУ, 2000. – 267 с.
6. Коваль У.І. Чым адгукнецца слова: Фразеалогія ў павер'ях, абрадах і звычаях. – Мінск: Нар. асвета, 1994. – 48 с.
7. Лепешаў І.Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы: У 2 т. – Мінск: БелЭн, 1993. Т.1. – 590 с. Т.2. – 607 с.
8. Лепешаў І.Я. Фразеалогія ў творах К.Крапівы. Стылістычнае выкарыстанне фразеалагізмаў. – Мінск: Навука і тэхніка, 1976. – 151 с.
9. Можейко З.Я. Песни Белорусского Полесья. – Москва: Сов. композитор, 1983. – 175 с.
10. Мяцельская Е.С., Камароўскі Я.М. Слоўнік беларускай народнай фразеалогіі. – Мінск: Выд. БДУ, 1972. – 320 с.
11. Рудакоўская З.А. Аб варыянтах і сінонімах // Беларуская мова. – 1981. – Вып. 9. – 175 с.
12. Рудакоўская З.А. Структурна-кампанентныя змены і змест фразеалагізмаў // Беларуская мова. – 1978. – Вып. 6. – 235 с.
13. Славянские древности: Этнолингвистический словарь // Под ред. Н.И. Толстого. – М.: Междунар. отношения, 1999. – Т. II. – 697 с.
14. Сцяцко П.У., Гуліцкі М.Ф., Антанюк Л.А. Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў. – Мінск: Выш. школа, 1990. – 222 с.
15. Сцяшкovic Т.Ф. Слоўнік Гродзенскай вобласці. – Мінск: Навука і тэхніка, 1983. – 671 с.
16. Фальклорны слоўнік Гомельшчыны. – Гомель: УА "ГДУ імя Ф.Скарыны", 2003. – 346 с.
17. Юрчанка Г.Ф. І коціцца і валіцца. – Мінск: Навука і тэхніка, 1972. – 288 с.
18. Янкоўскі Ф.М. Беларуская фразеалогія. – Мінск: Выш. школа, 1968. – 451 с.

Summary

The article investigates the folklore of Gomel region and the phraseological units found in it, which have been analyzed for the first time and are being described scientifically.

The lexical and semantic classification of the regional phraseological units under study has been carried out.

Поступила в редакцию 03.02.05.